

PAŽAISLIO KAMALDULIŲ SODAI

Mindaugas Paknys

LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTAS

Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

pakniai@gmail.com

Pažaislio kamaldulių vienuolyne įvairūs želdiniai auginti nuo pat tada, kai 1664 metais įsteigtas eremas. Vienuolyno šiaurinėje ir pietinėje pusėse įveisti gana erdvūs sodai, medžiais ir krūmais apsodinta ir eremitorio teritorija. Iš pradžių vaismedžiais apsodinti ir nedideli sodeliai prie vienuolių gyvenamųjų namelių, vėliau tie pakeisti buksmedžiais ir gėlynais. XVIII a. pab.–XIX a. pr. vienuolyno teritorijoje augo apie 300 derančių vaismedžių, tarp kurių vyravo kriaušės, obuoliai, slyvos ir vyšnios. XVIII a. viduryje minimi ir retesni Pažaislio soduose auginami augalai – vynuogės ir graikinis riešutmedis.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Pažaislis, kamalduliai, sodai, vaismedžiai, XVIII–XIX a. Lietuvos istorija

Vėlyvą pavasarį ar rudens pradžioje dažnas, apsilankęs Pažaislyje, išvyksta ne tik su išpūdžiais apie puikią architektūrą, tapybą ir skulptūrą¹, tačiau ir su vienuolyno soduose sunokusiais obuoliais. Dabar gausius vaismedžius vienuolyno teritorijoje prižiūri Šv. Kazimiero kongregacijos seserys, o tradicija dalytis vaisiais siekia dar ir tarpukario laikus. Tačiau kas buvo auginama vienuolyne anksčiau, XVII–XIX a., ar turėjo sodų ir daržų pirmieji vienuolyno šeimininkai – kamaldulių vienuoliai, o gal erdvuose plotuose vienuolyne ir už jo ribų buvo auginami gyvuliai?

Viena iš kamaldulių vienuolijos eremų specifikų iš tiesų buvo dideli sodai ir daržai vienuolynuose. Kamalduliai nevalgė mėsos, todėl daugiau valgyta žuvis, pieno produktų, kiaušinių, kruopų ir daržovių.

Pastarąsias buvo stengtasi auginti vienuolyne. Daržovės ir vaisiai kamaldulių vienuolynuose auginti ne vien ekonominiais sumetimais. Augalų puoselėjimo praktika buvo viena iš vienuolių užimtumo laisvalaikio formų. Vienuoliai prižiūrėdavo ir darbuodavosi tiek bendruose sodų plotuose, tiek nedideliuose sodeliuose prie savo namelių. Nėra išlikęs nė vienas kamaldulių soduose auginamas augalas, todėl straipsnyje aptariama, ką remiantis istoriniais šaltiniais galima pasakoti apie Pažaislio soduose puoselėtus želdynus.

Lenkijoje kamaldulių vienuolynuose sodų ir daržų plotas dažnai užimdavo kelių hektarų plotą. Didžiausi sodai (su aviliais) buvo Krokuvos kamaldulių vienuolyno teritorijoje, kiek mažesni – Rytvianų ir Varšuvos eremuose. Vygrių kamaldulių vienuolyno teritorija buvo nedidelė, todėl sodai užveisti už eremo tvoros, tačiau jie buvo itin gausūs². XIX a. vid. Augustavo

¹ Apie 1667–1712 m. statytą Pažaislio vienuolyną ir platesnę tyrinėjimų bibliografiją žr. Mindaugas Paknys, *Pažaislio vienuolyno statybos ir dekoravimo istorija*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013, p. 16–22.

² Stefan Maciejewski, *Opowieść o kamedulach wigierskich*, Suwałki: Oficyna Żak, 1999, p. 104.

apylinkes aprašęs Aleksandras Polujanskis keletą lapų skyrė ir Vygriams. Jis teigė, kad vienuolyne buvo tik nedideli sodeliai prie celių, tačiau už eremo rytinėje pusėje dar 1800 m. buvęs didelis, daugiau nei 5 ha ploto sodas su 587 vaismedžiais ir 8 šiltlysvėmis (*zagon inspektowy*). Vakarinėje pusėje buvęs dar vienas, perpus mažesnis, sodas su 353 vaismedžiais. Prie kelio iš Vygrių į Magdalenovą buvo dar beveik hektaro dydžio laukas, skirtas daržovėms auginti. Visiems sodams ir daržams prižiūrėti samdydavo tai išmanantį sodininką. Prie didžiojo sodo buvęs net nedidelis žvėrynas, kuriame augindavo pagautus ir prijaukintus žvėris – jaunos briedžius, elnius, stirnas, kiškius. Juos prižiūrėjo paskirtas medžioklis su keliais padėjėjais. Paauginti jie būdavo dovanojami vienuolyno geradariams³. Tad Vygrių eremas XVIII ir XIX a. sandūroje turėjo apie 7–8 ha vaismedžių sodų ir hektarą daržovių daržo, neskaitant pavieniui augančių vaismedžių, kurių skaičius siekė beveik tūkstantį.

Pažaislyje sodai nebuvo tokie gausūs, tačiau sodininkystės tradicijos čia buvo netgi senesnės už patį vienuolyną. Pažaislio kamaldulių vienuolyną fundavęs LDK kancleris Kristupas Zigmantas Pacas (1621–1684) žemes 1664 m. gegužės 22 d. pirko iš Kauno žemės teismo teisėjo Samuelio Oborskio. Pardavimo akte nurodyta, kad žemes buvęs savininkas parduoda su dvareliu, ariama žeme ir laukais, taip pat – apynių ir vaismedžių sodais⁴. Tiesa, pagrindinės dirbamos ir gyvenamos Pažaislio dvarelio žemės buvo kitoje nei statytas vienuolynas Nemuno upės pusėje – kairėje, tačiau akivaizdu, kad vienuoliai gavo dovanojamas jau žemes su auginamais sodais.

Savo sodus jau ėmė sodinti vienuolyno aptvertoje teritorijoje. Čia užveisti du dideli sodai pietinėje ir šiaurinėje pusėse, vaismedžiai auginti ir eremitoriume – atokiausioje vienuolyno dalyje, kurioje pastatyti

nameliai-celės vienuoliams apsigyventi. Bendrai Pažaislio vienuolyno aptverta teritorija sudaro šiek tiek daugiau nei 7 ha, o sodai jame užėmė kone pusę teritorijos – ne mažiau kaip 3 hektarus⁵. Bendrą vienuolyno vaizdą neblogai perteikia uždarius vienuolyną, apie 1832 m., darytas eremo planas. Jame aiškiai matyti keturios tankiai medžiais ar krūmais apsodintos teritorijos – tai vienuolyno vidiniai kiemeliai abipus bažnyčios, eremitoriumas ir du erdvūs plotai vienuolyno šiaurinėje ir pietinėse pusėse. Nelabai aišku, ar šio plano sudarytojas siekė kuo tiksliau pažymėti vaismedžių skaičių, ar vaizdavo schematiškai. Čia pietiniame sode pavaizduoti 80 augalų, šiauriniame – 138, o tankiausiai apsodintas eremitoriumas – jame pažymėta net pusterčio šimto augalų. Kad eremitoriumai kamaldulių vienuolynuose dažnai būdavo apsodinami vaismedžiais, rodo Krokuvos eremo pavyzdys: per 1754 m. vizitaciją buvo skundžiamasi Krokuvos vienuolyno novicijų magistru – esą jis įleidęs į novicijų eremitoriumą pasauliečius obuolių nurinkti, o šie triukšmavę ir taip pažeidę tylos įžadus⁶. Akivaizdu, kad Krokuvos vienuolyne eremitoriumas irgi buvo gausiai apsodintas obelėmis, kadangi kalbama ne apie keliolikos minučių, o apie didesnę dienos dalį trukusią talką renkant obuolius.

Išsamiausiai vienuolyno sodai ir daržai aprašyti 1797 m. sudarytame Pažaislio vienuolyno vizitacijos akte⁷. Tuo metu vidiniai su bažnyčia besiribojantys vienuolyno kiemeliai apsodinti buksmedžiais – vidutinio aukštumo smulkiais žiedais žydinčiais dekoratyviniais krūmais. Prie eremitoriume stovinčių namelių buvo

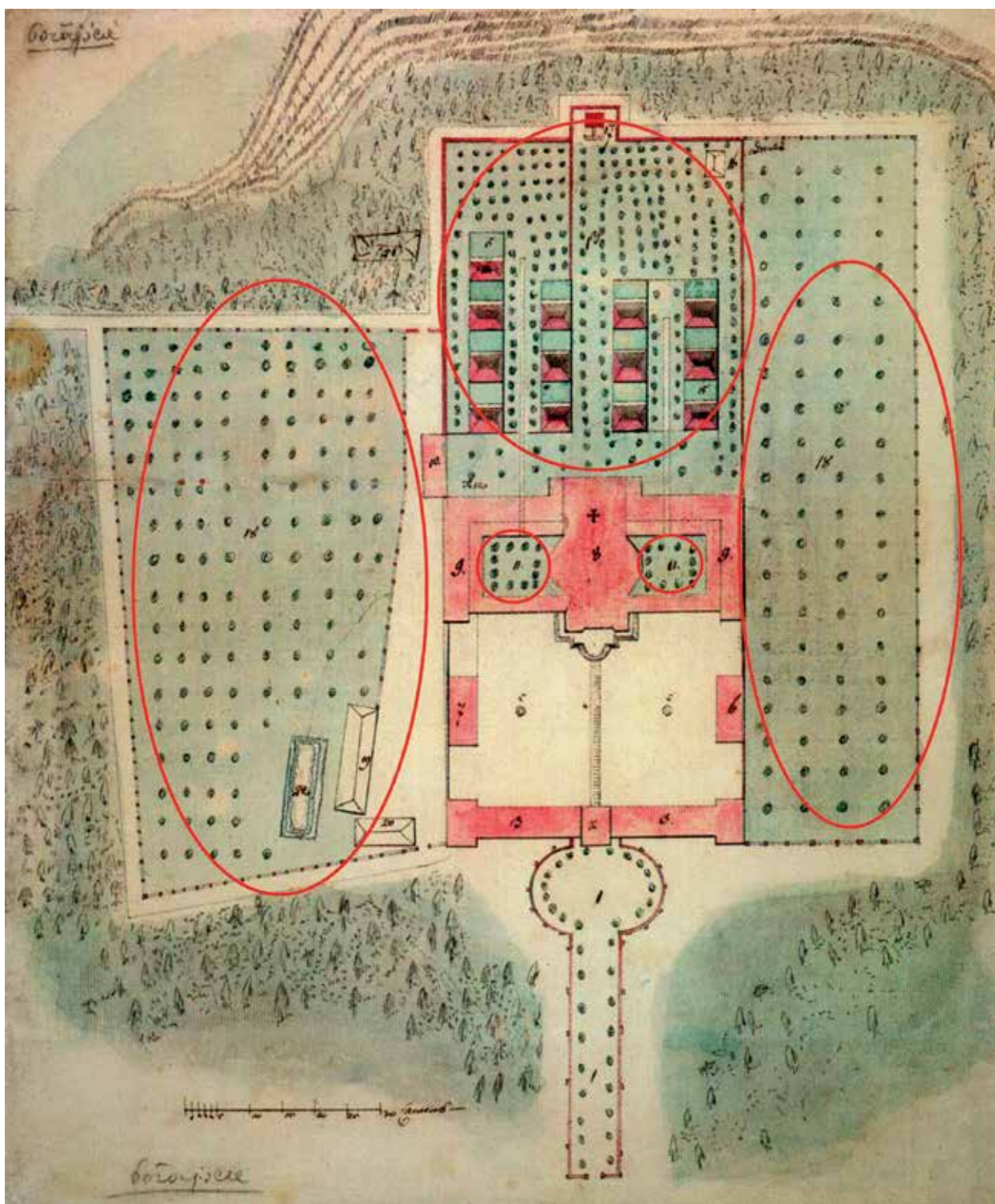
3 Aleksander Połujański, *Wędrówki po gubernii Augustowskiej w celu naukowym odbyte*, Warszawa: Drukarnia gazety codziennej, 1859, p. 174–175.

4 Pažaislio valdų pardavimo 1664 m. dokumentai, in: Gruzijos centrinis valstybinis istorijos archyvas, f. 2131 (buv. 1458), ap. 3, b. 39, p. 1–4.

5 Dviejų sodų ir bendrai eremitoriumo teritorija siekia apie 4,5 ha plotą, tačiau dalis teritorijos apstatyta pastatais – čia stovėjo vienuolių nameliai, ratinė, tvartas, buvo tvenkinys, keliukai.

6 1754 m. Lenkijos ir Lietuvos kamaldulių vienuolynų vizitacijų aktai, in: Archiwio Sacrum Eremum Tuscolanum (Frascati) (toliau – ASET), N. 39: Polonia, pars 2, l. 483–484.

7 Pažaislio kamaldulių vienuolyno 1797 m. vizitacijos aktas, in: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVBRS), f. 43 – 9919, p. 58, 60, 66, 70–71, 125. Vizitacijos aktas publikuotas: Rafał Witkowski, Pažaislio kamaldulių vienuolyno ir bažnyčios 1797 metų rugpjūčio 3 dienos vizitacija, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 7, Vilnius, 2014, p. 193–290.

1. Karolio Gregotovičiaus 1832 m. sudarytas Pažaislio vienuolyno planas, in: *Pažaislis. Menas ir istorija*, sudarytojas ir teksto autorius Mindaugas Paknys, Vilnius, E. Karpavičiaus leidykla, 2005, p. 24

Plan of the Pažaislis monastery compiled by Karol Gregotowicz in 1832

įrengti ir nedideli sodeliai, kuriuos privalėjo prižiūrėti čia gyvenantys vienuoliai. Juose augino buksmedžius ir gėles. Pats eremitoriumas (152 × 136 žingsnių ploto) įvardytas vaismedžių sodu, todėl galima manyti, kad buvo apsodintas ne vien dekoratyviniais augalais, tačiau ir vaismedžiais. Kaip matyti iš minėtojo 1832 m. plano, medžių čia auginta kiekviename laisvame plote. Šiaurinėje vienuolyno pusėje prie arklidžių ir ratiinių esanti teritorija (bendrai 300 × 150 žingsnių ploto) buvo skirta sodams ir daržams. Čia naujai įrengtos nedidelės šėryklos kiaulėms, nors kur tos kiaulės ganėsi ir ar jų jau būta vienuolyno teritorijoje – nedetaliuojama. Kiaulės, be jokios abejonės, buvo auginamos parduoti, kadangi mėsos kamalduliai nevalgė. Pietinė eremo pusėje esanti teritorija (330 × 100 žingsnių ploto) skirta vien tik vaismedžių sodui. Tad vaismedžius augino trijuose dideliuose vienuolyno plotuose. Kiek kokiame jų augo – konkrečiai nenurodoma, tačiau 1797 m. vizitacijos akte nurodoma, kad bendrai šiuose trijuose soduose buvo apie 300 kriaušių (būtent jos minimos pirmos), obuolių, slyvų ir vyšnių.

Dar kartą prisiminkime 1832 m. planą: jame pažymėti kiek daugiau nei puspenkto šimto eremo teritorijoje augančių augalų; skaičius galėjo būti visai realus, kadangi šalia vaismedžių augo ir kitų medžių bei krūmų. Minėtame vizitacijos akte nurodyta, kad vaisiai visų pirma naudojami pačių vienuolių reikmėms, dalijami su vienuolynu susijusiems pasauliečiams, o jų perteklius parduodamas. Vėlesniame vizitaciniame akte, surašytame 1830 m., kaip tik ir nurodyta, kad pajamos už parduotus vaisius iš vienuolyno sodų ankstesniais metais siekė 80 sidabrinių rublių. Pinigų sumos nebūdavusios išpūdingos, tačiau prisidėdavusios prie bendro vienuolyno biudžeto. Palyginti: už mūrinio namo Kaune, Rotušės aikštėje, nuomą per metus eremas gaudavo 25 sidabrinius rublius, o sodininką samdyti metams vienuolynui kainavo keturis kartus mažiau nei parduoti vaisiai – 20 sidabrinių rublių⁸. Nors kamalduliai turėjo nemažai žemių ir už

eremo sienų, tačiau vaismedžius daugiausia augino būtent eremo teritorijoje.

Šalia vienuolyno esančiame palivarke, kaip minima 1820 m. vizitacijos akte, buvo daržas ir apynių sodas. Tiesa, abu kartu jie užėmė labai nedidelę bendros palivarko dirbamos žemės: tai buvo 5 margų (maždaug 3,5 ha) plotas iš bendrai turimų 7 valakų ir 5 margų (maždaug 150 ha) žemės⁹. Likusioje teritorijoje daugiausiai augino grūdines kultūras, kurios ir turėjo garantuoti vienuolyno išlaikymą. Greičiausiai būtent šiam apynių sodui, buvusiam už vienuolyno sienų, prižiūrėti dar 1802 m. rugsėjo 12 d. kamalduliai sudarė sutartį su sodininkais Kražių gyventojais Fridrychu Normanu ir Jurgiu Šveberiu¹⁰. Šie įsipareigojo angliškuku apyniu paskiepyti krūmus Pažaislyje (jau anksčiau, jų pamokymu, pasodintus Pažaislyje), suformuoti kamieną, pagal sodininkystės mokslą juos sutvarkyti. Jei kuris krūmas neprigysiąs, kitais metais pavasarį jie turį atvykti ir iš naujo paskiepyti. Konkretus apynių krūmų skaičius sutartyje nenurodytas, tačiau kalbama apie anksčiau sutartą plotą, kuriame vienuoliai jau sodininkų patarimu prisodino krūmų – juos ir turėjo paskiepyti sodininkai.

Galima atkreipti dėmesį, kad XVIII a. antroje pusėje ir XIX a. pradžioje vienuoliai ne kartą samdė želdynų specialistus. 1774 m. gruodžio 1 d. Pažaislio prioras t. Anupras sudarė sutartį su sodininku Baltramiejumi Kšamovičiumi, kurį įpareigojo prižiūrėti ir saugoti abiejuose vienuolyno soduose augančius vaismedžius. Įdomu, kad sodininką šįkart samdė ne tiek specifiniams sodo priežiūros darbams atlikti (nurodyta, kad sodo augalus jis turįs tinkamai prižiūrėti), tačiau ir kaip derliaus sargą – teigiama, kad jis turįs saugoti abu sodus tiek dieną, tiek naktį¹¹. Tai verčia manyti, kad Pažaislio

Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 694, ap. 1, b. 3834, l. 12r, 20r.

9 Pažaislio kamaldulių vienuolyno 1830 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3669, l. 390, 395, 399.

10 Pažaislio kamaldulių vienuolyno įvairūs XVIII–XIX a. dokumentai, in: Kauno apskrities archyvas, f. 337 ap. 1, b. 2072, l. 10.

11 Pažaislio kamaldulių 1774 m. sutartis su sodininku, in: LMAVBRS,

8 Pažaislio kamaldulių vienuolynų 1830 m. vizitacijos aktas, in:

sodai buvo apvagiami (jei jau kilo poreikis samdyti nuolat juos prižiūrintį asmenį). 1830 m. vienuolyno vizitacijoje fiksuojama jau visa grupė įvairiais amatais užsiimančių asmenų, kuriuos vienuoliai samdė nudirbti ar padėti nudirbti vienuolyno darbus (29 asmenys, kartu su palivarkuose samdomais darbininkais). Tarp jų buvo ir du samdomi darbai vienuolyno sode – sodininkas 30-ies Anastazas Sobanskis ir jo pagalbininkas 21-ų Kazimieras Drazdauskas. Beje, sodininko atlyginimas, siekiantis 20 sidabrinių rublių per metus, buvo didžiausias iš visų samdomų darbininkų. Jo pagalbininkas gaudavo bemaž triskart mažesnį – 7 rublius¹².

Tradiciškai kamalduliai turėdavo patys prižiūrėti auginamus sodus. Pagal vienuolijos konstituciją kartą per metus ereme turėjo būti skirstomos pareigos, iš kurių viena buvo sodininko (*hortulanus*)¹³. Pareigų neskirdavo simboliškai – jas gavęs tėvas ar brolis vienuolis metus (iki kito paskirstymo) jas ir turėjo vykdyti: kirpėjas privalėdavo apkirpti kitus vienuolius, kepėjas – kepti duoną ir pan. Sodininku paprastai skirdavo kurį nors iš brolių, kuriam neretai pavesdavo ir išnešioti į celes skyščius bei vaisius. Tad sodo priežiūrą derindavo ir su sodo gėrybių naudojimu. Skiriamas sodininkas turėdavo prižiūrėti sodus, jais rūpintis, esant reikalui – organizuoti bendrus darbus ir talkas. 1754 m. vizitacijoje vienuoliai skundėsi vizitatoriui, kad t. Jonas Kantietis paskirtas sodų prižiūrėjimo vadovu (*praefectum horti*), nors tokios pareigybės kamaldulių eremuose niekada nebuvo¹⁴. Tai buvo tiesa, tačiau tokių pareigų „išradimas“, matyt, tik irgi liudija, kad bendriems vienuolių darbams soduose nere-

tai stigo organizavimo ir vadovavimo. Matyt, ne visada pataikydavo parinkti brolių ir tas galėdavo neturėti pakankamai įgūdžių pareigoms. 1756 m. per Pažaislio vienuolyno vizitaciją nurodyta girtaujančius ir triukšmaujančius brolius siųsti iš vienuolyno atokesnių valdų prižiūrėti. Kaip vienas iš tokių dviejų čia paminėtas br. Egidijus, kuris esą paskirtas prižiūrėti sodą, tačiau visiškai neturįs jokių sodininko sugebėjimų¹⁵.

Pasitaikydavo, kad medžių ar sodų priežiūros reikalus svarstydavo vienuolyno kapituloje, o vėliau nutarimus protokoluodavo. Pagal vienuolijos konstituciją dėl miško kirtimo prioras turėjo tartis su vienuolyno tėvais ir gauti jų pritarimą. Priorais vienuolius skirdavo 2 metams (ir jie negalėdavo eiti šių pareigų ilgiau nei 2 kadencijas iš eilės), o medžių auginimas buvo ilgalaikis procesas, miškas – vienuolyno turtas. 1737 m. Pažaislio vienuolyno kapituloje svarstyta ir leista išpjauti vienoje sodo pusėje augančius laukinius medžius, kadangi jie, kaip teigiama, trukdė augti ir plėstis vaismedžiams¹⁶. 1750 m. Pažaislio eremo vizitacijos akte nurodyta, kad negalima leisti tvarkyti prie vienuolių namelių esančių sodelių pasauliečiams, juolab vaikams¹⁷; tai irgi liudija buvus ydingą tradiciją. XVIII a. pabaigoje, kaip matome iš 1797 m. Pažaislio aprašymo vizitacijos akte, kiemeliuose prie celių augo buksmedžiai ir gėlės. Tačiau ne visuomet taip buvo – iš pradžių juose bandyta auginti ir vaismedžius. Per 1733 m. vizitaciją konstatuota, kad šie kiemeliai nuo seno apsodinti vaismedžiais (*arbores fructiferae*), tačiau apleisti medžiai vien tik duoda šešėlių ir naudos neneša. Todėl nurodyta pasenusius medžius išpjauti, o dar derančius – persodinti į kitas tam tinkamesnes vietas. Darželiuose vienuoliai turį auginti gėles, kuriomis galima bus puošti bažnyčią, koplyčias ir altorius¹⁸. Galbūt prie kai kurių celių augindavo ir retesnius ar net egzotiškus augalus.

f. 273, b. 148.

12 Pažaislio kamaldulių vienuolynų 1830 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3834, l. 12r, 20r, 30v.

13 Mindaugas Paknys, „Vienuolių pareigos Pažaislio kamaldulių vienuolyne 1718–1756 m.“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 5: *Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: gyvenimas ir tapatybė*, Vilnius, 2012, p. 231–280.

14 Lenkijos ir Lietuvos kamaldulių 1754 m. vizitacijų aktai, in: ASET, N. 39: Polonia, pars 2, l. 513. Minėtasis t. Jonas Kantietis vizitatoriui teisingai sutikęs su tokiomis pareigomis, nes norėjęs, kaip teigė, pasitarnauti vienuolynui.

15 Pažaislio vienuolyno kapitulos knyga [XVIII a.], in: Gruzijos rankraščių institutas (toliau – GRI), VAR. 20, p. 204.

16 *Ibid.*, p. 299–298.

17 *Ibid.*, p. 186.

18 *Ibid.*, p. 97.

1747 m. pavasarį Antanas Pacas siuntė į Pažaislį ne tik laišką, bet ir sodininką, prašydamas Pažaislio priorą leisti jo sodui Jiezne pasirinkti augalų skiepu¹⁹. Tarp išvardytų augalų Pacas minėjo Pažaislyje augančias vynuoges, buksmedžius, graikinius riešutmedžius (*orzech włoski*), bijūnus, lelijas ir kitas gėles. Tokia augalų įvairovė liudija, kad ir Pažaislio bažnyčią XVIII a. puošdavo ne vien lauko gėlėmis, tačiau ir išpuoselėtų želdynų žiedais.

Ką apie Pažaislio sodus ir vienuolyne augančius augalus rašė keliautojai?

Patyręs keliautojas ir kraštų aprašinėtojas Aubry De la Motraye, Pažaislyje lankęsis 1727 m., rašė ir apie eremitų celes bei nedidelius sodelius prie jų. Jis teigė, kad šie nameliai-celės yra už kitų pastatų, tarp medžių, atskirti vieni nuo kitų. Prie kiekvieno iš jų – nedidelis sodas su vaismedžiais, nors taip pat palikta laukinių medžių, kuriančių specifinę eremitiškumo aplinką²⁰. Jis neužsiminė apie jokių kitus didelius sodus vienuolyne. Prisiminkime: vos po keleto metų (1733) nutarta pavienius, bet dar derančius vaismedžius vienuolių celių kiemeliuose iškasti ir susodinti į vieną vietą. Gali būti, kad tai ir buvo naujų didelių sodų įveisimo Pažaislyje pradžia. Gerokai vėliau Pažaislį lankęs jaunas mokytojas Carlas Fayerabendas 1799 m. jau ne tik rašė apie darželius prie namelių, bet ir apie tai, kad soduose augo puikių rūšių vaisiai. Jis teigė, kad prie kiekvieno namelio-celės esąs nedidelis aptvertas darželis, kurį prižiūri namelio gyventojas. Čia jis įprastai leidžia laiką, liekantį po maldų ir kitų dvasinių užsiėmimų. Čia formuoja gėlių klombas ar prižiūri kelis čia pasodintus vaismedžius; augalus kiekvienas renkasi pagal pomėgį. Autorius pabrėžė, kad šie darželiai skirtingi, tačiau kai kurie tikrai kruopščiai išpuoselėti ir malonūs akiai. Vienuolyne yra ir du dideli sodai, kuriuose, teigia keliautojas, išauginami geriausi vaisiai visoje apylinkėje.

19 Antano Paco 1747 m. balandžio 9 d. iš Jiezno siųstas laiškas Pažaislio priorui, in: LMAVBRS, f. 7, b. 2144.

20 *Pažaislio legendos ir tikrovė: vienuolyno XVIII–XIX a. aprašymai*, parengė ir vertė Mindaugas Paknys, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014, p. 31.

Nors šie sodai menkai prižiūrimi, o aukštą žolę čia rupšnoja vienuolyno galvijai, vaismedžiai puikiai derėjo. Gale keliautojas priduria, kad nedaug kur ragavęs skanesnių vaisių²¹.

Julijus Niemcevičius, 1819 m. lankęsis Pažaislyje, vaisių, atrodo, neragavo – tik trumpai užsiminė, kad, prieš sutikdamas kokį nors vienuolį, galintį padėti pas vyresnįjį, ilgai klaidžiojo po koridorius ir plačius sodus²². O Stanislovas Moravskis apie Pažaislį rašė (apie 1849–1850), kad tas jau perėjęs į stačiatikių vienuolių rankas, tačiau daugiausiai stengėsi atskleisti kamaldulišką jo praeitį. Pasakojimo vienuolyne buvus didžiulį ir visokiausiais vaismedžiais aprūpintą sodą, papuoštą ant kalno statytu aukštu bokštu. Jame buvo mažučiu kvadrato formos tvoromis aptvertų elegantiškų namelių, prie kurių kiekvienas vienuolis laikė ir prižiūrėjo savo gėlių, vaisių ir daržovių darželį²³. Įdomu, kad Moravskis sodu įvardijo, kaip ir beveik visi XIX a. keliautojai, Pažaislio vienuolyno eremitoriumą, tačiau jau nė žodžiu neužsiminė apie eremo šonuose auginamus didžiulius sodus ir daržus. Tai kelia įspūdį, kad tuo metu vienuolyno teritorijoje buvę dideli sodai jau išnaikinti arba tiek išretinti, jog lankytojams nebepriminė sodų.

Beje, negalima teigti, kad XIX a. sodai visai nerūpėjo Pažaislio stačiatikių vienuoliams. Panašu, kad jų tiesiog nežavėjo seni kamaldulių sodinti ir prižiūrėti vaismedžiai, todėl šių vienuolyne greitai neliko. Tačiau, gavę vienuolyną su erdviomis žemėmis, ėmė puoselėti želdinius pagal savo norą. Jau pačioje XIX a. pab. (1899) apie Pažaislį rašęs Pavelas Silinas minėjo, kad vienuolyne yra keletas gerų sodų su derančiais medžiais ir krūmais, vienas iš jų pavadintas „Antono Zubko sodu“, kurį sodinęs velionis arkivyskupas Antonas Zubko (m. 1884) ir pats mėgdavęs ten ieškoti vienetvės²⁴.

21 *Ibid.*, p. 69.

22 *Ibid.*, p. 82.

23 *Ibid.*, p. 104–105.

24 *Ibid.*, p. 199.

Apibendrinant Pažaislio kamaldulių sodus galima akcentuoti keletą dalykų. Dar 1664 m., iš Samuelio Oborskio pirkdamas Pažaislio valdas, kaip nurodoma sutartyje, Pacas jas pirkė ne tik su miškais, ariama žeme ir šienaujama laukais, bet ir su dvaru, vaismedžių sodu, apynių sodu. Jie tikriausiai buvo, tiesa, kitoje Nemuno pusėje, kur stovėjo senasis Pažaislio dvaras. Tačiau galima sakyti, kad valdas gavę kamaldulių vienuoliai jau rado įsteigtas sodininkystės tradicijas. Pradžioje daugiau medžių auginta prie vienuolių namelių – eremitoriume arba tiesiog namelių kiemeliuose. Vėliau pradėta tikslingai vaismedžiais užsodinti laisvus eremo plotus. Taip eremo teritorijoje suformuoti trys dideli sodai – vienuolyno šiaurinėje ir pietinėje pusėse bei eremitoriume. Nors XVIII a. vid. Pažaislyje minima ir kitų augalų (vynuogių, riešutų, šalia vienuolyno auginamų apynių), soduose vyravo vaismedžiai – kriaušės, obuoliai, slyvos ir vyšnios. XIX a. pradžioje jų Pažaislyje buvo apie 300. Auginamų vaisių kokybė, matyt, buvo irgi nebloga – juos giria ragavę keliautojai, sodus nuo prašalaičių ir vagysčių XVIII a. antroje pusėje turėjo saugoti tam samdomas sodininkas sargas. Sodo gėrybes valgydavo patys vienuoliai ir parduodavo perteklių.

Gauta 2017 10 10

ŠALTINIAI

- Antano Paco 1747 m. balandžio 9 d. iš Jiezno siųstas laiškas Pažaislio priorui, in: LMAVB RS, f. 7, b. 2144.
- Lenkijos ir Lietuvos kamaldulių vienuolynų 1754 m. vizitacijų aktai, in: ASET, N. 39: Polonia, pars 2.
- Pažaislio kamaldulių 1774 m. sutartis su sodininku, in: LMAVB RS, f. 273, b. 148.
- Pažaislio kamaldulių vienuolyno 1797 m. vizitacijos aktas, in: LMAVB RS, f. 43 – 9919.
- Pažaislio kamaldulių vienuolyno 1820 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3669.
- Pažaislio kamaldulių vienuolyno 1830 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3834.
- Pažaislio kamaldulių vienuolyno įvairūs XVIII–XIX a. dokumentai, in: Kauno apskrities archyvas, f. 337 ap. 1, b. 2072.
- Pažaislio kamaldulių vienuolyno kapitulos knyga, [XVIII a.], in: GRI, VAR. 20, p. 204.

Pažaislio valdų pardavimo 1664 m. dokumentai, in: Gruzijos centrinis valstybinis istorijos archyvas, f. 2131 (buvęs 1458), ap. 3, b. 39, p. 1–4.

LITERATŪRA

- Maciejewski Stefan, *Opowieść o kamedulach wigierskich*, Suwałki: Oficyna Żak, 1999.
- Paknys Mindaugas, *Pažaislio vienuolyno statybos ir dekoravimo istorija*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013.
- Paknys Mindaugas, „Vienuolių pareigos Pažaislio kamaldulių vienuolyne 1718–1756 m.“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 5: *Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: gyvenimas ir tapatybė*. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2012, p. 231–280.
- Pažaislio legendos ir tikrovė: vienuolyno XVIII–XIX a. aprašymai*, parengė ir vertė Mindaugas Paknys, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014.
- Połujański Aleksander, *Wędrówki po gubernii Augustowskiej w celu naukowym odbycie*, Warszawa: Drukarnia gazety codziennej, 1859.
- Witkowski Rafał, „Pažaislio kamaldulių vienuolyno ir bažnyčios 1797 metų rugpjūčio 3 dienos vizitacija“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 7, Vilnius, 2014, p. 193–290.

PAŽAISLIS CAMALDOLESE GARDENS

Mindaugas Paknys

SUMMARY

KEYWORDS: Pažaislis, Camaldolese, gardens, fruit trees, 18th–19th century history of Lithuania.

In the Pažaislis Camaldolese monastery, horticulture was practiced from the establishment of the hermitage in 1664. Sources testify that at the time of its endowment, the monastery's estate had gardens, in which hops were cultivated. The Camaldolese monks themselves started to grow individual fruit trees in the hermitage at the monks' cabins. Later, these trees were transferred to undeveloped areas, and gardens began to be formed on the northern and southern sides of the monastery, while trees and shrubs were planted in the territory of the hermitage as well. The monks planted common box shrubs and flowers in the courtyards of their cabins. In the late 18th and early 19th century, approximately 300 fertile fruit trees, mainly pear,

apple, plum and cherry, grew in the monastery's territory. In the middle of the 18th century, more exotic plants cultivated in the Pažaislis gardens – grapes and Circassian walnut, lilies and peonies – are mentioned. The Pažaislis Camaldolese monks appointed one of their brothers to act as a garden supervisor, and he usually delivered fresh fruits from the garden to each cell. If needed, the monks would organize collective works in the garden. In the second half of the 18th century, persons from the outside were already hired to work and oversee the garden in Pažaislis; their duties also included protecting the harvest from thieves. In the early 19th century, the newly grafted hop garden in Pažaislis is mentioned. Travellers who visited Pažaislis and tasted the hops praised their flavour. The fruits were consumed by the monks, and the surplus was put out for sale. After the closure of the Camaldolese monastery, Eastern Orthodox monks abandoned the former gardens and began to cultivate their own plants.